

Jarosław Załęcki

Gdańsk w oglądzie socjologicznym

Gdańsk w oglądzie socjologicznym

Jarosław Załęcki

Gdańsk w oglądzie socjologicznym

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2020

Recenzent
prof. dr hab. Marek Szczepański

Redaktor Wydawnictwa
Anna Roman

Projekt okładki i stron tytułowych
Karolina Johnson

Na okładce wykorzystano ilustrację Mateusza Dietricha
z zasobów Pixabay na prawach wolnego dostępu (domena publiczna)

Skład i łamanie
Michał Janczewski

Publikacja sfinansowana przez Urząd Miasta w Gdańsku

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-004-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 05 32

*Książkę tę dedykuję Prezydentowi Gdańska
śp. Pawłowi Adamowiczowi
przez ponad 20 lat patronował i wspierał realizację
licznych badań socjologicznych na temat Gdańska,
których wyniki są przedstawione w tej publikacji*

SPIS TREŚCI

Przedmowa	9
Wstęp	15
Rozdział 1	
Gdańszczanie jako samorządna społeczność lokalna	25
1.1. Wybory do władz lokalnych w Gdańsku (1990–2019) – krótki rys historyczny	30
1.2. Wizerunek lokalnych elit politycznych	48
1.3. Ocena działalności władz miasta	58
1.4. Problemy miasta wymagające rozwiązania w opinii mieszkańców	62
1.5. Zainteresowanie działalnością władz miasta	69
1.6. Profil polityczny gdańszczan i ich stosunek do demokracji	75
1.7. Aktywność społeczna i uczestnictwo w demokracji partycypacyjnej	89
1.8. Poczucie podmiotowości obywatelskiej	105
1.9. Opinie gdańszczan na temat idei samorządności	107
1.10. Postawy wobec problemów ekologicznych – adaptacja do zmian klimatu i segregacja odpadów	111
Rozdział 2	
Przestrzeń Gdańska w percepcji jego mieszkańców	121
2.1. Ku integracji europejskiej i nowoczesnej metropolii	130
2.2. Percepcja dynamiki i kierunków rozwoju miasta	140
2.3. Przestrzeń miasta a jakość życia mieszkańców	154
2.4. Waloryzacja centralnych obszarów w mieście	170

Rozdział 3	
Elementy tożsamości Gdańska	191
3.1. Identyfikacja z miastem	198
3.2. Osobliwości miasta	204
3.3. Pomniki jako forma utrwalania wartości związanych z Gdańskiem	217
3.4. Stosunek do dziedzictwa Solidarności	224
3.5. Wielokulturowość Gdańska – mit czy rzeczywistość?	228
3.6. Stosunek do Niemców i niemieckiego dziedzictwa w mieście	236
3.7. Stosunek do cudzoziemców przebywających w Gdańsku	249
Zakończenie	257
Literatura	267
Aneks 1. Tabele	283
Aneks 2. Rysunki	300
Spis rysunków	313
Spis tabel	315

PRZEDMOWA

Gdańsk to dla mnie wielkie zadanie wynikające z dziedzictwa oraz współczesnych ambicji i aspiracji. To wielkie zadanie – wymaga wizji i woli realizacji. Gdańsk bowiem to miejsce, w którym historia dzieje się nieustannie, każdego dnia; tu nic się nie kończy, a wszystko się zaczyna. Gdańsk to nieskończona opowieść, którą pisze każdy z nas (...). Obalenie komunizmu, otwarcie Polski na świat zewnętrzny, przywrócenie samorządu terytorialnego jako formy rządów w mieście, wreszcie coraz bardziej globalizujący się świat stawia przed Gdańskiem nowe, nieznanne pokoleniom naszych rodziców i dziadków wyzwania. Jaką pozycję gospodarczą, kulturalną i społeczną ma zająć Gdańsk w rodzinie konkurujących ze sobą największych polskich miast? Jak zagwarantować stabilny i długotrwały rozwój gospodarczy miasta? Jak i jakim kosztem zapewnić mieszkańcom wysoki standard życia? Co dziś jest źródłem dobrobytu mieszkańców? To tylko niektóre pytania, jakie sobie zadaję i jakie pojawiają się w codziennych rozmowach z moimi współpracownikami, ekspertami i obywatelami Gdańska¹.

Paweł Adamowicz

Pytania te, sformułowane kilkanaście lat temu przez Prezydenta Pawła Adamowicza, wciąż zachowują swoją aktualność. Czy i na ile współczesny Gdańsk jest na miarę oczekiwań jego mieszkańców, czy miasto wykorzystało swój potencjał i swoje możliwości? Niniejsza publikacja jest próbą znalezienia odpowiedzi na te pytania. Prezydent Paweł

---

¹ P. Adamowicz, *Gdańsk jako wyzwanie*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2008, s. 230, 234.

Adamowicz, sprawując swój urząd, zdawał sobie sprawę, jak doniosłe znaczenie w zarządzaniu miastem i w kształtowaniu jego wizerunku mają pogłębione badania socjologiczne. Być może dlatego, kierując się „wyobraźnią socjologiczną”, tak często patronował, wspierał, a niekiedy sam inicjował badania empiryczne realizowane przez środowisko gdańskich socjologów.

W niniejszej publikacji, która ma charakter socjologicznego studium empiryczno-analitycznego, zostały zaprezentowane wybrane wyniki prowadzonych przeze mnie badań na terenie Gdańska w latach 1996–2018 na podstawie umów partnerskich zawieranych pomiędzy Urzędem Miasta w Gdańsku a Uniwersytetem Gdańskim. Wszystkie omawiane tu badania były realizowane na próbach reprezentatywnych, liczących minimum 1000 osób, uwzględniających miejsce zamieszkania (dzielnice zamieszkania) oraz strukturę społeczno-demograficzną dorosłej populacji mieszkańców Gdańska. Respondentów wybierano metodą losowo-udziałową². We wszystkich badaniach zastosowano metodę bezpośredniego indywidualnego wywiadu kwestionariuszowego (PAPI – *paper-assisted personal interviewing*). Wywiady przeprowadzali ankieterzy z Pracowni Realizacji Badań Socjologicznych Uniwersytetu Gdańskiego.

Część prezentowanych tu zagadnień była już poruszana w moich wcześniejszych publikacjach³, część jest zupełnie nowa, część zaś zo-

---

² Przy doborze próby wykorzystano istniejący podział miasta na jednostki pomocnicze (jest ich 34). W każdej jednostce dobierano po kilka ulic, na których następnie losowano po kilka gospodarstw domowych (mieszkań). Ankieter rozpoczął pracę od osoby reprezentującej wylosowane gospodarstwo domowe, a następnie poruszał się w terenie według opracowanej marszruty (co *n*-mieszkanie), prosząc o udział w badaniu osoby spełniające określone kryteria demograficzne (płeć i wiek). Metoda ta dała gwarancję równomiernego rozmieszczenia respondentów na całym terytorium miasta oraz uwzględniła przekrój demograficzny całej populacji.

³ Por. prace autora: *Gdańsk jako samorządna społeczność lokalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003; *Przestrzeń społeczna Gdańska w świadomości jego mieszkańców. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003; *Kontakt międzykulturowy a obraz Niemca w świadomości gdańszczan*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk

stała zmodyfikowana i zaktualizowana o najnowsze dane. Niektóre wątki były dostępne jedynie w formie niepublikowanego maszynopisu (np. raportu z badań przekazywanego zleceniodawcy – Urzędowi Miasta w Gdańsku). Oddana do rąk Czytelnika monografia jest poszerzeniem i uzupełnieniem badań dotyczących współczesnego Gdańska podjętych przez grupę gdańskich socjologów, których wyniki zostały opublikowane w 2019 r. w monografii zatytułowanej *Współczesne oblicza tożsamości gdańszczyzn*⁴.

Okazją do podjęcia pierwszych badań były obchody milenijne Gdańska. Przełom XX i XXI w. i czas wspomnianych obchodów przyniósł znaczące zmiany w świadomości gdańszczyzn. Z jednej strony wzmogła się publiczna dyskusja nad korzeniami, tradycją i przeszłością Gdańska, z drugiej zaś zastanawiano się nad przyszłym obliczem miasta i dalszym kierunkiem jego rozwoju. W toczącej się dyskusji brali udział historycy, urbaniści, architekci, a także publicyści i pisarze. Zrealizowane po raz pierwszy w 1996 r. badania (jeszcze za kadencji prezydenta Tomasza Posadzkiego) były skromną próbą wzbogacenia tej dyskusji o aspekt socjologiczny i włączenia do niej przedstawicieli tej dyscypliny wiedzy. Ten zapoczątkowany w 1996 r. cykl badań stał się inspiracją do ich kontynuowania w kolejnych latach pod nazwą „Barometr opinii mieszkańców Gdańska na temat wybranych problemów miasta”. Do ich podjęcia

---

2008; *Społeczne, prawne i instytucjonalne uwarunkowania odnowy miast* [w:] *Współczesne miasta. Szkice socjologiczne*, red. M. Dymnicka, A. Majer, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009; *Elementy tożsamości współczesnych gdańszczyzn* [w:] *Tożsamość gdańszczyzn. Budowanie na (nie)pamięci*, red. M. Mendel, A. Zbierzchowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010; *Przestrzeń społeczna Gdańska w świetle badań socjologicznych. Rozwój zrównoważony czy przypadkowa hybrydyzacja?* [w:] *Miasto nie-miasto. Refleksje o mieście jako społeczno-kulturowej hybrydzie*, red. L. Michałowski, D. Rancew-Sikora, A. Bachórz, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010; *Tożsamość Gdańska oraz postawy obywatelskie jego mieszkańców* [w:] *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo Gdańska od średniowiecza po współczesność*, red. S. Bykowska, E. Kizik, P. Paluchowski, Wydawnictwo Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, Gdańsk 2015.

⁴ C. Obracht-Prondzyński, K. Ciechorska-Kulesza, T. Grabowski i in., *Współczesne oblicza tożsamości gdańszczyzn*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2019.

i realizacji skłoniły mnie zarówno motywacje naukowo-poznawcze, jak również względy praktyczno-społeczne, w szczególności chodziło w nich o dostarczenie przesłanek i wniosków aplikacyjnych na użytek władz lokalnych i innych podmiotów, mających wpływ na kształtowanie i zagospodarowywanie przestrzeni. Regularność badań i powtarzalność niektórych zagadnień dały możliwość ukazania zmian, jakie zachodziły w świadomości gdańszczan w okresie transformacji ustrojowej dokonującej się w Gdańsku w ostatnim ćwierćwieczu.

W niniejszej publikacji uwzględniłem także wyniki innych prowadzonych przeze mnie badań mających charakter okazjonalny, w tym m.in.:

1. w 2015 r. – badanie na temat tożsamości miasta oraz postaw obywatelskich mieszkańców Gdańska, przeprowadzone na potrzeby organizowanej przez Muzeum Miasta Gdańska, Urząd Miejski w Gdańsku i Uniwersytet Gdański konferencji naukowej z okazji 25-lecia samorządu terytorialnego;
2. 2016 r. – badanie na temat postaw wobec idei demokracji, przeprowadzone na potrzeby Gdańskiego Tygodnia Demokracji – pod tą nazwą odbywają się w Gdańsku coroczne debaty, spotkania, konferencje poświęcone problematyce demokracji;
3. 2016 r. – badanie na temat jakości życia mieszkańców Gdańska (współautorem badań był dr Maciej Brosz). Celem projektu było monitorowanie zmian wartości wskaźników jakości życia mieszkańców Gdańska, zarówno w przekroju terytorialnym (dzielnicowym), jak i społeczno-demograficznym.

Ponadto wykorzystałem wyniki kilku sondaży opinii publicznej przeprowadzanych w 2019 r. przez Pracownię Realizacji Badań Socjologicznych Uniwersytetu Gdańskiego, dotyczących różnych kwestii związanych z miastem, zleczanych przez Urząd Miasta w Gdańsku. Wszystkie te sondaże były realizowane metodą PAPI na minimum 1000-osobowych próbach reprezentatywnych dla dorosłych mieszkańców Gdańska.

Należy podkreślić, że inicjatywa wydania niniejszej monografii wyszła naprzeciw zapotrzebowaniom obecnych władz miasta i została przez nie wsparta finansowo. Podziękowania za wsparcie tej inicjatywy należą się pani prezydent Aleksandrze Dulkiem oraz panu Markowi Bonisławskiemu (Dyrektorowi Biura Prezydenta). Dziękuję również

panu doktorowi Tomaszowi Tobisowi, który z ramienia Uniwersytetu Gdańskiego sprawuje pieczę nad doborem i szkoleniem ankieterów oraz organizacją badań w terenie. Szczególną wdzięczność pragnę wyrazić prof. dr. hab. Markowi S. Szczepańskiemu za wnikliwą i życzliwą recenzję. Sformułowane w niej uwagi i sugestie miały duży wpływ na ostateczny kształt publikacji.

WSTĘP

Precyzyjne zdefiniowanie pojęcia „miasto” jest zadaniem niezwykle trudnym. Wynika to z tego, że miasto jest złożonym i zmiennym tworem. W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele prób definiowania i analizowania struktur i procesów zachodzących w miastach, wywodzących się z różnych koncepcji, założeń teoretycznych i metodologicznych. Na przykład Janusz Ziółkowski wyróżnił trzy zasadnicze stanowiska teoretyczne, mające miasto za swój przedmiot zainteresowań – kierunek: ekologiczny, historyczny i socjo-psychologiczny¹. Nieco inny podział zaprezentował Jan Turowski, według którego na miasto można spojrzeć z punktu widzenia stanowiska ekologicznego, humanistycznego, strukturalno-funkcjonalnego, interakcyjnego oraz marksistowskiego². Z kolei Marek S. Szczepański i Stanisław Nurek wymienili: szkołę chicagowską, kulturalistyczną, neoeologiczną, konwencjonalną, makrostrukturalną, strukturalno-funkcjonalną i humanistyczną³. Zaprezentowane typologie obejmują w zasadzie zbliżony zakres zjawisk, choć stosują nieco inną terminologię w ich opisie i systematyzacji. W tym miejscu nie będę

---

¹ J. Ziółkowski, *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.

² J. Turowski, *W poszukiwaniu socjologicznej teorii miasta* [w:] *Teorie socjologii miasta a społeczne problemy miast polskich*, red. E. Kaltenberg-Kwiatkowska, P. Kryczka, W. Mirowski, Ossolineum, Wrocław 1983.

³ M.S. Szczepański, St. Nurek, *Miasto i świat społeczny jego mieszkańców w perspektywie socjologicznej. Szkic do syntezy* [w:] *Miasto, migracje, ekorozwój*, red. S. Kosiński, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2000.

się zagłębiać w ich szczegółową charakterystykę, ponieważ wymienione kierunki zostały wyczerpująco i szczegółowo opisane w literaturze z zakresu socjologii miasta⁴. Wspomniane stanowiska teoretyczno-metodologiczne mają doniosłe znaczenie, ale ujmują miasto w wąskiej perspektywie i w dość uproszczony sposób ujmują procesy urbanizacyjne. Tymczasem na środowisko miejskie należy spojrzeć wielowymiarowo, ponieważ jest ono złożone i dynamicznie się zmienia. Dlatego u podstaw podjętych przeze mnie badań i analiz legły przede wszystkim założenia wywodzące się z kilku kierunków, w tym m.in. kierunku ekologicznego, funkcjonalno-strukturalnego oraz humanistycznego. Wynika to z tego – jak pisze Krzysztof Frysztacki – że: „(...) zbiorowości społeczne powstające na bazie skupisk miejskich tworzą specyficzną jedność z wielości zjawisk społecznych. Poznanie, interpretacja tego kompleksu, wyjaśnienie mechanizmu jego funkcjonowania i zmian, wzajemnych relacji całości społeczności miejskich i ich elementów składowych – stanowią aż nazbyt bogaty program badawczy socjologii miasta”⁵.

Na wstępie warto się bliżej przyjrzeć trzem kluczowym, z punktu widzenia niniejszej publikacji, pojęciom, takim jak miasto, przestrzeń społeczna i miejsce. Opisując miasto i zachodzące w nim procesy, należy uwzględnić dorobek wielu dyscyplin naukowych i sięgnąć do opracowań o charakterze demograficznym, ekonomicznym, historycznym i urbanistycznym. W analizie miasta nie sposób pominąć aspektu socjologicznego. W literaturze socjologicznej można odnaleźć wiele prób definiowania pojęcia „miasto” wywodzących się z różnych koncepcji, założeń teoretycznych i metodologicznych. Robert Park, założyciel szkoły chicagowskiej, już w 1915 r. dość metaforycznie opisywał miasto i zwrócił uwagę na to, że jest ono: „(...) czymś więcej niż niżli aglomeracją jednostek wyposażonych w dobra komunalne, takie jak ulice, nieruchomości, oświetlenie elektryczne, tramwaje, telefony itd. Miasto jest także czymś więcej niż niżli prostą konstelacją instytucji i aparatów admini-

---

⁴ B. Jałowicki, M.S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.

⁵ K. Frysztacki, *O niektórych aspektach kształtowania się kierunków badawczych socjologii miasta w Polsce*, „Studia Socjologiczne” 1976, nr 1, s. 257–258.

stracyjnych: trybunałów, szpitali, szkół, posterunków policji oraz urzędów wszelkiego rodzaju. Miasto jest stanem ducha, zespołem zwyczajów i tradycji, postaw i sentymentów, nieodłącznie powiązanych z tymi zwyczajami i transmitowanych przez tradycje. Inaczej mówiąc, miasto jest produktem natury, zwłaszcza zaś natury ludzkiej⁶. Zatem miasto nie jest jedynie obiektywnie istniejącym w przestrzeni materialnym wytworem planistów, urbanistów, budowniczych itp. Miasto jest bytem społeczno-kulturowym – tzn. istnieje także w świadomości ludzi, którzy przypisują materialnej przestrzeni swoje wyobrażenie, oceny czy emocje. Powinno więc być opisywane z punktu widzenia doświadczeń jego mieszkańców, a więc jako przestrzeń społeczna, jako pewna społeczna wartość⁷. Tak m.in. analizował miasto klasyk polskiej socjologii Florian Znaniecki w swojej prekursorskiej pracy dotyczącej Poznania. Opierając się na koncepcji współczynnika humanistycznego, postulował patrzenie na miasto jako na całość nieprzeprzeczną i humanistyczną, mającą odzwierciedlenie w doświadczeniach ludzkich. O mieszkańcach zaś pisał, że: „nie oni są w mieście, lecz (...) miasto jest w sferze ich wspólnego doświadczenia i działania, oni je tworzą jako nader skomplikowaną strukturę społeczną”⁸. Ze sposobem zagospodarowania miasta, jego użytkowaniem łączą się konkretne doświadczenia i oceny ludzi, którzy przestrzeń miasta zamieszkują i tej przestrzeni doświadcniają.

Krzysztof Frysztacki, pisząc o mieście, zwraca uwagę na to, że: „(...) pojęcie miasta staje się pewną idealizacyjną konstrukcją myślową, narzędziem poznania i interpretowania zjawisk poprzez ich rzutowanie na tło życia miejskiego”⁹. Do czynników określających miasto autor ten zalicza m.in.: ramy przestrzenne, właściwości zbioru miejskiego, podziały

---

⁶ R. Park, *The city: Suggestions for the investigation of human behavior in an urban environment*, „The American Journal of Sociology” 1915, vol. 20, cyt. za: B. Jałowiecki, M.S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń...*, s. 18.

⁷ R.M. MacIver, *Society*, Farrar & Rinehart, New York 1937.

⁸ F. Znaniecki, *Miasto w świadomości jego obywateli*, Wydawnictwo Polskiego Instytutu Socjologicznego, Poznań 1931, s. 9.

⁹ K. Frysztacki, *Od przestrzeni do społeczności miasta* [w:] *Wybrane zagadnienia teoretyczno-metodologiczne badań socjologicznych*, red. J. Wasilewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1984, s. 243.

społeczno-zawodowe będące rezultatem działalności gospodarczej, instytucjonalne przejawy życia miejskiego, siatkę styczności społecznych wynikających ze wspólnego zamieszkiwania, subiektywną więź kształtującą całość i jedność społeczną oraz miejską wspólnotę kulturową¹⁰. Frysztacki definiuje zatem miasto bardzo szeroko i również postuluje rozpatrywanie miasta jako pewnej całości przestrzenno-społecznej.

Szczególnie przydatna w badaniach miasta jest definicja Aleksandra Wallisa¹¹. Według niego miasto składa się z systemu urbanistycznego i społecznego. System urbanistyczny to całokształt zarówno materialnych elementów miasta stworzonych przez człowieka, jak i elementów naturalnych, które są częścią jego struktury przestrzennej. System społeczny z kolei tworzy zbiorowość użytkowników, których podstawową strukturę stanowią mieszkańcy miasta. Pierwszy system nazwany jest miastem, drugi – społeczeństwem miejskim. Autor podkreśla, że obu systemów nie należy badać w oderwaniu od siebie. Przestrzeń miasta wpływa na kształtowanie się społeczności miejskiej, ona zaś wywiera wpływ na ostateczny kształt zajmowanej przestrzeni. Tego typu koncepcje, odrzucające wyłącznie fizyczne pojęcie przestrzeni jako czegoś zewnętrznego w stosunku do społeczeństwa, występują również w pracach wielu innych autorów¹². Człowiek, który zamieszkuje miasto, nie styka się więc wyłącznie z fizyczną przestrzenią miejską, ale doświadcza tej przestrzeni wraz z wyobrażeniami, ocenami czy stereotypami na jej temat.

Nieodłącznie związane z miastem jest także pojęcie przestrzeni społecznej. Ważne znaczenie dla rozwoju wiedzy o przestrzeni miała koncepcja ekologii społecznej Znanieckiego. Według niej przestrzeń, tak jak

---

¹⁰ K. Frysztacki, *O „języku” przestrzeni miejskiej* [w:] *Przestrzeń znacząca. Studia socjologiczne*, red. J. Wódcz, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1989, s. 224.

¹¹ Por. A. Wallis, *Miasto i przestrzeń*, PWN, Warszawa 1977, s. 79; tenże, *Socjologia przestrzeni*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990, s. 45.

¹² Por. B. Jałowiecki, *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Książka i Wiedza, Warszawa 1988; D. Harvey, *The Urbanization of Capital. Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*, The Johns Hopkins University Press, Oxford 1985; A. Pred, *Making Histories and Constructing Human Geographies. The Local Transformation of Practice, Power Relations and Consciousness*, Westview Press, Boulder 1990.

każdą wartość kultury, powinno się badać ze współczynnikiem humanistycznym, to znaczy tak jak jest ona doświadczana przez podmioty ludzkie. Autor proponuje, by jakościowo różnorodną, zmienną, dodatnio lub ujemnie ocenianą przestrzeń określać jako „wartość przestrzenną”, którą zawsze należy rozpatrywać łącznie z „wartościami nieprzestrzennymi”¹³. Każda wartość przestrzenna bowiem jest częścią jakiegoś systemu wartości, ma swoją treść i znaczenie. Różne grupy mogą tej samej przestrzeni przypisywać i nadawać różne „wartości przestrzenne”. Ze swojej ekologii ludzkiej Znaniecki wyprowadza także inne założenia, dotyczące bezpośredniego związku między grupą społeczną a przestrzenią. „Zespoły ludzkie – píše – (...) mają w sferze swego zbiorowego doświadczenia i działania wartości przestrzenne, które traktują jako swą wspólną własność nie w sensie ekonomicznym, lecz w tym ogólniejszym znaczeniu, że nimi wspólnie władają (...)”¹⁴. Innymi słowy: każda grupa identyfikuje się oraz integruje z przestrzenią o podstawowym dla niej znaczeniu.

W rozważaniach Kazimierzy Wódcz przestrzeń zawiera w sobie zarówno wymiar społeczny, jak i fizyczny, jest ona bowiem „(...) elementem rodzinnych rutynowych działań związanych z zaspokajaniem elementarnych potrzeb jednostek i grup; jest także ponad wszelką wątpliwość przestrzenią topograficzną o określonym stopniu uporządkowania”¹⁵. Z kolei Jałowicki akcentuje społeczny charakter przestrzeni, ponieważ „(...) ludzie w toku jej wytwarzania wchodzą ze sobą w określone stosunki, które są stosunkami władzy, własności i wymiany. Wytwarzanie przestrzeni nie jest oczywiście dowolne, ale zdeterminowane przez przyrodę, społeczeństwo i kulturę”¹⁶. Semiotyczny aspekt podkreśla z kolei

---

¹³ F. Znaniecki, *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1938, nr 1.

¹⁴ Tamże, s. 91.

¹⁵ K. Wódcz, *Miasto jako rama codziennego życia. Z badań nad miastami Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego* [w:] *Miasta polskie w dwusetlecie prawa o miastach*, red. E. Kaltenberg-Kwiatkowska, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa 1994, s. 203.

¹⁶ B. Jałowicki, *Percepcja, waloryzacja i przyswajanie przestrzeni (szkic z socjologii przestrzeni)* [w:] *Percepcja, scenariusze i przedsiębiorczość*, red. B. Jałowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1988, s. 7.

Marek S. Szczepański: „Przestrzeń, która otacza człowieka, jest nader plastyczna i można ją adaptować, przyswajać i – w rezultacie – kształtować. W tym szczególnym procesie przeobrażania przestrzeni ludzie przypisują swoim wytworom funkcje, sens i znaczenia”¹⁷. Przestrzeń jest zatem semiotyczna, znacząca, jest komunikatem znakowym dla mieszkańców i przybyszów z zewnątrz. „Jeśli miasto może mówić – tak jak poezja może przemawiać – to czytanie i lektura będą oznaczały tyle – pisze Andrzej Majer – co wypowiedzi na temat miasta, począwszy od wygłaszanych opinii i postaw mieszkańców do naukowo wygłaszanych diagnoz (...). Badaniem sposobu czytania miasta można nazwać studia w ramach socjologii miasta zajmujące się recepcją i waloryzacją przestrzeni oraz badaniami nad postrzeganiem struktury i elementów kompozycji miasta wprost lub poprzez odzwierciedlenie w społecznej świadomości”¹⁸.

Szeroką definicję przestrzeni społecznej przedstawił Aleksander Wallis: „Przestrzeń społeczną danej zbiorowości stanowi użytkowany i kształtowany przez nią obszar, z którym wiąże ona system wiedzy, wyobrażeń, wartości i reguł zachowania, dzięki którym identyfikuje się najpełniej z tym właśnie obszarem. Obszar ten – pisze dalej autor – staje się przestrzenią społeczną dopiero wówczas, gdy jest użytkowany przez określoną zbiorowość i użytkowanie to jest podporządkowane określonym regułom społecznego zachowania”¹⁹. Dalej dodaje: „(...) zmiana funkcji i wartości przestrzeni społecznej może polegać nie tylko na przemianach jej cech fizycznych i przyrodniczych, lecz również na zmianach panujących o niej wyobrażeń”²⁰.

W analizach miasta nierzadko można napotkać pojęcie „miejsce”. Miejsce jako przedmiot badań pojawiło się głównie w pracach geogra-

---

¹⁷ M.S. Szczepański, *Wartości ekologiczne przestrzeni i miejsc. Wyniki badań empirycznych* [w:] *Przestrzeń wielkiego miasta w perspektywie badań nad planowaniem i żywiołowością*, red. K. Wódz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1991, s. 72.

¹⁸ A. Majer, *Lektura miasta* [w:] *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne*, red. P. Starosta, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1992, s. 84–86.

¹⁹ A. Wallis, *Socjologia przestrzeni*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990, s. 26.

²⁰ Tamże, s. 27.

Książka – jak pisze sam Autor – ma charakter opracowania empiryczno-analitycznego – zawiera interpretacje i reinterpretacje badań socjologicznych realizowanych przez niego w ciągu 22 lat (1996–2018). Formalną przesłanką ich przeprowadzenia były umowy partnerskie zawarte między Uniwersytetem Gdańskim a Urzędem Miasta w Gdańsku. Cenię taką kooperację, wychodzę bowiem z założenia, że instytucje akademickie o zdolnościach w zakresie badań empirycznych winny się przyczyniać do samopoznania społeczności lokalnych i regionalnych, w których są ulokowane. Niniejsza publikacja jednoznacznie spełnia ten wymóg. Stanowi źródło panoramicznych informacji o Gdańsku, jego mieszkańcach, aspiracjach metropolitarnych czy wreszcie lokalnej samorządności. Książka jest dedykowana tragicznie zmarłemu prezydentowi miasta Pawłowi Adamowiczowi, znanemu w środowisku socjologicznym jako inicjator i mecenas badań społecznych (...).

Książka znajdzie czytelników nie tylko wśród socjologów i adeptów tego zawodu, ale także wśród pasjonatów Gdańska, jego mieszczan i badaczy innych nauk społecznych, humanistycznych czy ścisłych (urbaniści, architekci). Powinna być również ważną lekturą dla gospodarzy miasta.

Z recenzji prof. dr. hab. Marka S. Szczepańskiego

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

GDAŃSK

ISBN 978-83-8206-004-1